

Ο ποιητικός λόγος

Μαρία Παπαλεοντίου, Φιλολόγος Π.Ι.Κ.

Ποίηση και ποιητική

- «Η ποίηση είναι η ανάπτυξη ενός επιφωνήματος και το ποίημα είναι ένας παρατεταμένος δισταγμός ανάμεσα στον ήχο και στο νόημα» - P. Valery
- «Το ποίημα δεν γίνεται με ιδέες αλλά με λέξεις» - St. Mallarme
- «Ποίηση είναι η έκφραση του ωραίου, διαμέσου λέξεων περίτεχνα υφασμένων μεταξύ τους» - Χόρχε Λουίς Μπόρχες
- «Ποίηση είναι το χρυσό δίχτυ όπου τα πράγματα σπαρταρούν σαν ψάρια» - Γ. Σεφέρης
- «Κατά βάθος η ποίηση είναι μια ανθρώπινη καρδιά, φορτωμένη όλο τον κόσμο» - Ν. Βρεττάκος

«Γραμματική» του ποιητικού λόγου

(νέο Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας Γυμνασίου)

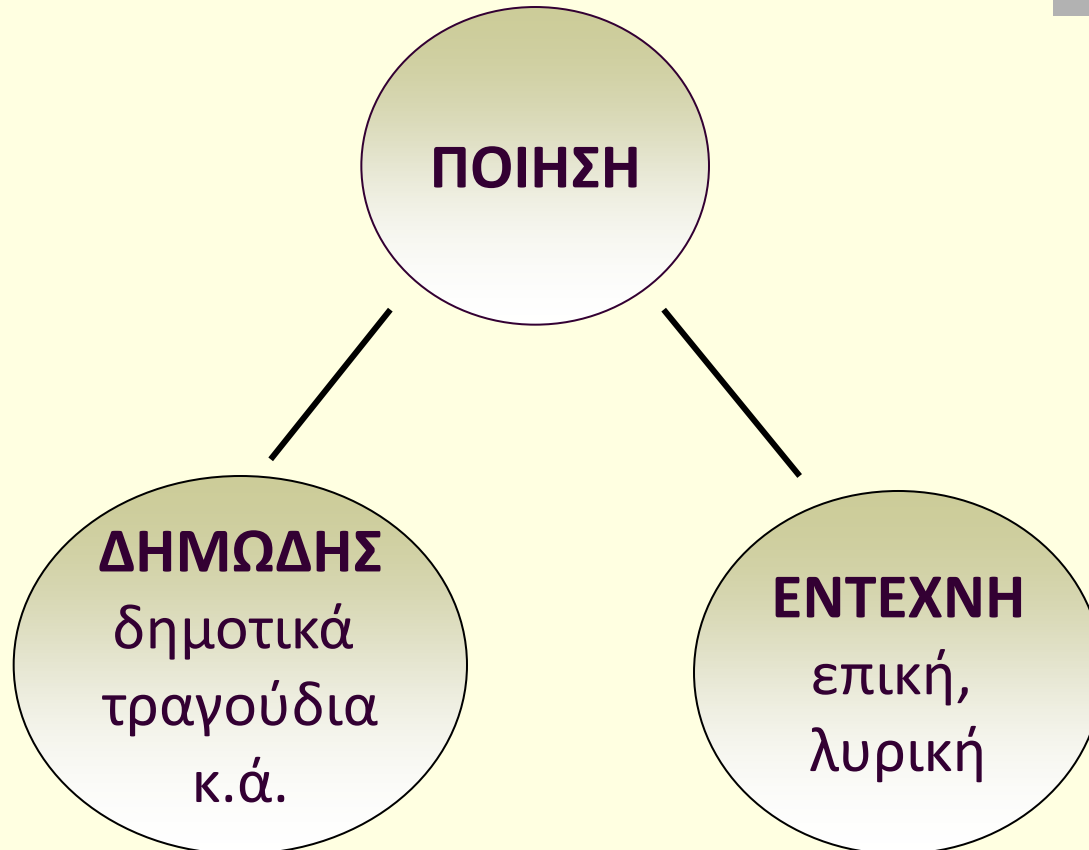
- Η σύνταξη των ποιητικών προτάσεων
 - συμμετρία μορφής και περιεχομένου (κανόνας «ισομετρίας»)
 - ασύμμετρες ποιητικές συντάξεις (υπερβατό, επίταξη επιθέτου, διασκελισμός κλπ.)
- Ποιητική λέξη, ποιητικό λεξιλόγιο, ποιητική σημασία
 - το ποιητικό σύμβολο ως εμπλουτισμένο «γλωσσικό σημείο»
 - η λογοτεχνική μεταφορά και άλλα σχήματα λόγου (παρομοίωση, προσωποποίηση, αλληγορία κλπ.)

Θεωρία των Λογοτεχνικών ειδών

(νέο Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας Γυμνασίου)

- Μορφές της λαϊκής στιχουργικής παράδοσης (δημοτικά τραγούδια, η ποιητάρικη παράδοση, νεότερα λαϊκά στιχουργήματα)
- Ποίηση “του εμείς” (διδασκτική ή επική-ηρωική) ≠ ποίηση “του εγώ” (λυρική)
- παραδοσιακή ≠ μοντέρνα ποίηση (βασικές διαφορές σε επίπεδο μορφής και εκφραστικών τρόπων)

Ποιητικά είδη

Ποιητικά είδη στα νέα διδακτικά εγχειρίδια Γυμνασίου «Ο λόγος ανάγκη της ψυχής»

Ενδεικτικά:

- **δημοτικό τραγούδι** (βλ. θεματική ενότητα «Λαϊκή Παράδοση και Λογοτεχνία» – Α΄ Γυμνασίου)
- **χαϊκού** (βλ. κυρίως «Λογοτεχνία και Οικολογία» – Β΄ Γυμνασίου)
- **καλλιγράφημα** (βλ. κυρίως «Λογοτεχνία και Οικολογία» – Β΄ Γυμνασίου)
- **ωδή** (βλ. «Οικουμενικές αξίες και Λογοτεχνία» – Γ΄ Γυμνασίου: Α. Κάλβου «Εις Σάμον», Μ. Πασιαρδή «Ωδή στον Ερνέστο Γκουεβέρα»)
- **σονέτο** (βλ. Λ. Μαβίλη «Ελιά» και Κ. Παλαμά «Πατρίδες» - Β΄ Γυμνασίου, «Λογοτεχνία και Οικολογία» και «Το ταξίδι στη Λογοτεχνία» αντιστοίχως)

Ενδεικτικά...

- **λυρικό ποίημα** – ποίηση “του εγώ” (λ.χ. Ν. Καββαδία «Mal du depart» - Β΄ Γυμνασίου, «Το ταξίδι στη Λογοτεχνία»)
- **επικό – ηρωικό ποίημα** - ποίηση “του εμείς” (λ.χ. Γ. Παπαδόπουλου «Το γράμμα και η οδός» - Γ΄ Γυμνασίου «Ο τόπος μου και οι άνθρωποι»)
- **αφηγηματικό ποίημα** (λ.χ. Κ.Π.Καβάφη «Ιθάκη» - Β΄ Γυμνασίου, «Το ταξίδι στη Λογοτεχνία»)
- **πεζόμορφο ποίημα** (λ.χ. Ελ. Βακαλό «Τα ποδήλατα», Α΄ Γυμνασίου «Παιδικά – σχολικά χρόνια», Τ. Νικηφόρου «Εδώ τελειώνει αυτό το παραμύθι» - Α΄ Γυμνασίου, «Λαϊκή Παράδοση και Λογοτεχνία» και του ιδίου «νοστάλησα το απρόσιτο», Β΄ Γυμνασίου, «Το ταξίδι στη Λογοτεχνία»)

Βασική διάκριση...

- παραδοσιακό ποίημα ≠ «ελευθερωμένο» – μοντέρνο – νεοτερικό ποίημα
 - Μέσα από τη συγκριτική εξέταση παραδοσιακών και νεοτερικών ποιημάτων, οι μαθητές οδηγούνται σταδιακά -με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού- στην κωδικοποίηση των διαφοροποιητικών γνωρισμάτων παραδοσιακής – νεοτερικής ποίησης.

Χαρακτηριστικά παραδοσιακής ποίησης

- Η δομή του ποιήματος βασίζεται στις στροφές, οι οποίες έχουν σταθερό αριθμό στίχων.
- Οι στίχοι έχουν ορισμένο αριθμό συλλαβών.
- Οι στίχοι έχουν συγκεκριμένο μέτρο (ιαμβικό, τροχαϊκό κτλ.) που παραμένει σταθερό.
- Υπάρχει ομοιοκαταληξία.
- Η χρήση των σημείων στίξης είναι σύμφωνη με τους κανόνες της γλώσσας.
- Συνήθως, χρησιμοποιούνται λέξεις ποιητικές (δηλαδή λέξεις που δεν συνηθίζονται στην κοινή καθημερινή ομιλία, είναι εντυπωσιακές και συχνά δημιούργημα των ποιητών)

Χαρακτηριστικά νεοτερικής ποίησης

- Δεν υπάρχουν στροφές με σταθερό αριθμό στίχων. Η δομή βασίζεται σε άνισες στροφικές ενότητες.
- Ο στίχος είναι ελεύθερος: δεν έχει σταθερό αριθμό συλλαβών, δεν έχει μέτρο, δεν έχει ομοιοκαταληξία, δεν έχει ρυθμό (θυμίζοντας πολλές φορές τον πεζό λόγο).
- Χρησιμοποιούνται λέξεις «αντιποιοητικές» (από την καθημερινότητα, από το επαγγελματικό λεξιλόγιο κτλ.).
- Απουσιάζουν ή χρησιμοποιούνται ελάχιστα τα κύρια σημεία στίξης.
- Η νεοτερική ποίηση είναι υπαινικτική: δεν είναι εύκολη στην ερμηνεία, γιατί χρησιμοποιεί με τρόπο ανατρεπτικό τα γλωσσικά στοιχεία. Πολλές φορές δεν υπάρχει λογικός ειρμός στα νεωτερικά ποιήματα.

Παραδοσιακή ποίηση

- ~~✗~~ Έμμετρος στίχος
- ~~✗~~ Στίχος φορτωμένος με στολίδια, «ποιητική» λέξη
- ~~✗~~ Στίξη κανονική
- ~~✗~~ Διατήρηση νοηματικής ταυτότητας των λέξεων
- ~~✗~~ Λογική ανάπτυξη του θέματος
- ~~✗~~ Ευπρόσληπτη ποίηση
- ~~✗~~ Τίτλος προϊδεαστικός, δηλωτικός περιεχομένου

Νεοτερική ποίηση

- ~~✗~~ Ελεύθερος στίχος
- ~~✗~~ Στίχος λιτός και πυκνός, «καθημερινή» λέξη
- ~~✗~~ Ακανόνιστη στίξη
- ~~✗~~ Πολυσημία, νέα νοηματική φόρτιση λέξεων
- ~~✗~~ Υποδήλωση ή απόκρυψη του θεματικού κέντρου
- ~~✗~~ Δυσνόητη ποίηση
- ~~✗~~ Τίτλος προβληματικός, νοηματικά ανενεργός

Πρωτοβάθμια πρόσληψη ποιήματος

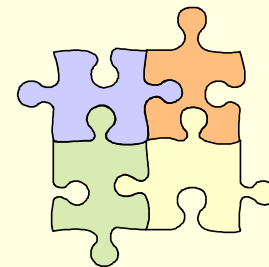
Σημεία εστίασης:

- ◎ Πρόσωπα
- ◎ Σκηνικό
- ◎ Εικόνες
- ◎ Ήχοι
- ◎ Χρώματα

Διδακτικές επισημάνσεις

- ✓ Προσέγγιση ποιήματος ως ολότητας.
- ✓ Κυρίως βιωματική και αισθητική επαφή με την ποίηση και όχι σχολαστική-ανατομική ανάλυση. Το ίδιο το ποίημα, βεβαίως, προσφέρει τις λαβές από τις οποίες θα κρατηθούν εκπαιδευτικός και μαθητές για ένα «ταξίδι» με το κείμενο.
- ✓ Αποφυγή εκβιαστικής αναζήτησης «κεντρικής ιδέας», «διδάγματος» και «μηνυμάτων», εκτός εάν κάποια στοιχεία προκύπτουν αβίαστα από το ποίημα.
- ✓ Αποφυγή μηχανιστικού χωρισμού σε ενότητες. Επεξεργασία με βάση σκηνές /εικόνες.

Διδακτικές επισημάνσεις...

- ✓ Συνεξέταση μορφής και περιεχομένου. Προκρίνονται δραστηριότητες που οδηγούν τον μαθητή να αντιληφθεί πώς δημιουργείται το αισθητικό αποτέλεσμα. – λ.χ.:
 - Επισημάνση των ιδιαίτερων λεκτικών τρόπων του ποιητή και γενικότερα των μέσων εκείνων που συνιστούν τη συγκινησιακή-ποιητική γλώσσα (εικονοπλασία, σύμβολα, μεταφορές, παρομοιώσεις, σχήματα λόγου, επιλογή λέξεων κτλ.), σε συνάρτηση πάντοτε με το αισθητικό αποτέλεσμα.
 - Παράλληλα, εξέταση και τεχνικών χαρακτηριστικών (ομοιοκαταληξία, μέτρο, στροφικά σχήματα κτλ.).

Μετασχηματιστικές – δημιουργικές δραστηριότητες

- Μετατροπή ποιήματος σε πεζό λόγο (για να προσδιορίσουν τι κάνει τον λόγο ποιητικό)
- Αντικατάσταση λέξεων ενός ποιήματος με άλλες συγγενείς σημασιολογικά ή και άσχετες (σχολιάζουν το αποτέλεσμα που δημιουργούν οι αλλαγές αυτές).
- Δημιουργία άλλου ποιήματος με αφετηρία στίχο /λέξη ενός ποιήματος.
- Δημιουργία ακροστιχίδας από μια λέξη του ποιήματος.
- Παιχνίδια ομοιοκαταληξίας, παιχνιδόλεξα με ομώνυμα, συνώνυμα κτλ., άλλες παιγνιώδεις δραστηριότητες με έμφαση σε στοιχεία μορφής και όχι τόσο περιεχομένου.
- Επεξεργασία μιας λέξης /ενός στίχου του ποιήματος, ώστε να βρεθούν όλες οι δυνατότητες της ηχητικής αλυσίδας (πρβλ. G. Rodari, «Η πέτρα στη λίμνη»)

Η πέτρα στη λίμνη

(G. Rodari, *Η Γραμματική της Φαντασίας*)

«Μια πέτρα που ρίχνουμε στα νερά μιας λίμνης προκαλεί ομόκεντρα κύματα που απλώνονται στην επιφάνεια παρασέρνοντας στην κίνησή τους [...] το νούφαρο και το καλάμι, τη χάρτινη βαρκούλα και το φελλό του ψαρά [...].

Με τον ίδιο τρόπο, μια λέξη που πέφτει τυχαία στο μυαλό μας δημιουργεί κύματα, προκαλεί μια σειρά αντιδράσεων, παρασύροντας στην πτώση της ήχους και εικόνες, αναμνήσεις και αναλογίες, σημασίες και όνειρα...»

Πέφτοντας στο μυαλό η λέξη «πέτρα» παρασύρει...

- λέξεις που αρχίζουν από π
- λέξεις που αρχίζουν από πε
- λέξεις που λήγουν σε -έτρα
- λέξεις συγγενικές με τη λέξη «πέτρα»
- αναμνήσεις σχετικές
- κτλ.

Π - Πέντε

Ε - ελέφαντες

Τ - τρώνε

Ρ - ρίζες

Α - ακακίας

(βλ. G. Rodari, «Η πέτρα στη λίμνη»)

Άλλες παιγνιώδεις – δημιουργικές δραστηριότητες

- Λεκτικά παιχνίδια – λ.χ. σύνθεση ποιήματος με βάση ένα ζεύγος λέξεων αταίριαστων μεταξύ τους (βλ. G. Rodari το φανταστικό διώνυμο *λάμπα – παπούτσια*).
- Σύνθεση ενός λίμερικ – χωρίς νόημα ποιήματος
- Παιχνίδι με το «διπλωμένο χαρτί». Κάθε παιδί γράφει έναν στίχο, διπλώνει το χαρτί, ο επόμενος γράφει νέο στίχο μη γνωρίζοντας τον προηγούμενο, διπλώνει το χαρτί κ.ο.κ.
- Σύνθεση ποιήματος με ανακατεμένους τίτλους εφημερίδων.
- Ασκήσεις αυτόματης γραφής και άλλα υπερρεαλιστικά παιχνίδια.

Αυτόματη γραφή...

- «Γράψτε γρήγορα χωρίς προσχεδιασμένο θέμα, αρκετά γρήγορα, ώστε να μη συγκρατήσετε και να μη βρεθείτε στον πειρασμό να ξαναδιαβάσετε αυτά που έχετε γράψει. Η πρώτη φράση θα έρθει τελείως μόνη...»

*(Α. Μπρετόν, Μανιφέστα του σουρρεαλισμού,
εκδ. Δωδώνη 1983, σ. 33)*

Υπερρεαλιστικά ποιητικά παιχνίδια

- Παιχνίδι με *χαρτάκια ερωταποκρίσεων* - π.χ.:
«Ερ. – Τι είναι το κόκκινο χρώμα;
Απ. – Ένα χαστούκι από παπαρούνες.»
- Παιχνίδι με το *Αν* - π.χ.:
«- Αν δεν είχαμε μικρά παιδιά
- Τα λιβάδια μας θα ήταν ορφανά»
- Παιχνίδι με το *Όταν* - π.χ.:
«Όταν τα παιδιά γρονθοκοπήσουν τον πατέρα τους, οι νέοι θα έχουν όλοι λευκά μαλλιά.»

- Τα υπερρεαλιστικά αυτά ποιητικά παιχνίδια δεν είναι απλά παιχνιδίσματα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ελύτης:
 - «Κρύβουνε βαθιά τους μια σοβαρότατη αρχή: χτυπούνε την πόρτα του Αγνώστου, εμπιστεύονται στην αξία της τύχης, δημιουργούνε μια καινούρια προοπτική»

**(Οδ. Ελύτης, Ανοιχτά χαρτιά,
γ' έκδοση 1987, σ. 144)**

-
- Η ποίηση μοιάζει ανάρρωση γλυκιά με απουσίες δικαιολογημένες...
Με τέσσερις αισθήσεις γυρίζει ή με έξι
ραβδοσκοπώντας φλέβες του ουρανού
ώσπου σκοντάφτει στον προτελευταίο στίχο...
Ο τελευταίος στίχος δεν μένει πάντα τελευταίος.
Κάποτε γίνεται πρώτος στίχος ενός ποιήματος
που γράφει κάποιος αναγνώστης

Γιάννης Ρίτσος

-
- Τι είναι ποίημα; Μια απάντηση από την Κική Δημουλά
[https://www.youtube.com/watch?v= W8ymiuKoU4](https://www.youtube.com/watch?v=W8ymiuKoU4)
 - Τι είναι ποίηση; (βιντεοταινία - παραγωγή Εκπαιδευτική Τηλεόραση Ελλάδας, 2005, διάρκεια: 19΄) <http://paragoges.pi.ac.cy/?video=286>

**«Η ποίηση είναι ανάπτυξη στίλβοντος ποδηλάτου.
Μέσα της όλοι μεγαλώνουμε.**

Οι δρόμοι είναι λευκοί. Τ' άνθη μιλούν.

**Από τα πέταλά τους αναδύονται συχνά μικρούτσικες
παιδίσκες.**

Η εκδρομή αυτή δεν έχει τέλος.» (Α. Εμπειρικός)